

GENIUS LOCI

LASZLOVSZKY 60

edited by
Dóra Mérai
and

Ágnes Drosztmér, Kyra Lyublyanovics,
Judith Rasson, Zsuzsanna Papp Reed,
András Vadas, Csilla Zatykó

ARCHAEOLINGUA

Genius loci **Laszlovszky 60**

edited by

Dóra Mérai

and

**Ágnes Drosztmér, Kyra Lyublyanovics,
Judith Rasson, Zsuzsanna Papp Reed,
András Vadas, Csilla Zatykó**

Budapest 2018

The publication of this volume was generously funded by

CENTRAL EUROPEAN UNIVERSITY

ISBN 978-615-5766-19-0

© by the Authors and Archaeolingua Foundation

2018

ARCHAEOLINGUA ALAPÍTVÁNY

H-1067 Budapest, Teréz krt. 13

www.archaeolingua.hu

Copy editing and language editing: the editors

Layout: Zsanett Kállai

Map: Viktor Lagutov, Zsuzsa Eszter Pető, Mária Vargha, István Gergő Farkas

Front cover design: Eszter Bence-Molnár

Table of contents

Tabula gratulatoria	v
Kiadói előszó	vi
Publisher's Preface	viii
Köszöntő	x
Salutation	xi

Boundaries, Frontier Zones / Határvonalak, határvidékek

ALEKS PLUSKOWSKI – ALEX BROWN – SEWERYN SZCZEPANSKI – ROWENA BANERJEA – DANIEL MAKOWIECKI What Does a Frontier Look Like? The Biocultural Dynamics of the Lower Vistula Borderland in the Middle Ages	2
STEPHEN POW The Mongol Empire's Northern Border: Re-evaluating the Surface Area of the Mongol Empire	8
IAN WOOD Two Roman Frontiers and Their Sub-Roman Afterlife	14

Crossing Borders / Határokon át

SZAKÁCS BÉLA ZSOLT Gyulafirátót, avagy a rendi építészeti hagyományok átjárhatósága	19
CRISTOPHER MIELKE A Queen's Crusading Connections: Yolanda of Courtenay, the Fifth Crusade, and the Military Orders	25
BÁRÁNY ATTILA Angol keresztes a magyar végeken: Robert de Champlayn	28
CRISTIAN GAȘPAR Trespassing Pigs, Sons of Whores, and Randy Dogs: Marginalia on a Medieval Document from Caransebeș/Karánsebes	32
VADAS ANDRÁS A kecskeméti marhahajtók megpróbáltatásai és egy végvár jóllakott őrsége	38
LÁSZLÓ KONTLER Borders and Crossings: A Jesuit Scientist in the Whirlwind of Enlightened Reform	41
PAUKOVICS GERGŐ Hajszá az örök fiatalságért. Dr. Voronoff és a dübörgő 20-as évek	45
PINKE ZSOLT – STEPHEN POW A Gangesz-deltából a globális porondra: történeti ökológiai szempontok a kolera kórokozó (<i>Vibrio cholerae</i>) elterjedési területének átalakulásához	50
MARCELL SEBŐK Tangible Cultural Heritage: The Early History of Blue Jeans	55

Inhabiting the Landscape / Élet a tájban

SÓFALVI ANDRÁS	
A Barcaság határai és 13. század eleji településképe a Német Lovagrend adományleveleiben	60
NIKOLINA ANTONIĆ	
The Hospitallers' Estate of Čičan and its Neighbors: Spatial Analysis Yields New Information	64
ÜNIGE BENCZE	
The Abbey of Meszes: New Insights on the Site Location	68
MÓGÁNÉ ARADI CSILLA – MOLNÁR ISTVÁN	
Kísérlet a bárdudvarnok-szentbenedeki premontrei prépostság környezeti rekonstrukciójára	72
BEATRIX ROMHÁNYI	
Monasteries along the Danube	77
PUSZTAI TAMÁS – P. FISCHL KLÁRA	
A dél-borsodi síkság bronzkori és középkori településstruktúrájának összehasonlítása	82
VIZI MÁRTA	
Komplex régészeti kutatás egy egykori dél-dunántúli mezőváros területén	89
BATIZI ZOLTÁN	
Fagyosasszony és Kammerhof	95
PÁLÓCZI HORVÁTH ANDRÁS	
A középkori Kenderes településszerkezete	99
SZŐCS PÉTER LEVENTE	
Adatok Nagybánya és vidéke középkori egyházi topográfiájához	103
ZATYKÓ CSILLA	
Eltűnt berzencei malmok	108
SZABÓ PÉTER	
Középkori cseh erdőgazdálkodás a choustníki uradalom erdőszámadásainak tükrében	113
ANDREA KISS	
Before and After the Great Heat and Drought of 1540: Multiannual Trends of Grape and Grain Harvest Dates in the Vienna Hospital Accounts	117
LÁSZLÓ BARTOSIEWICZ	
“Kleine Fische, gute Fische” – But Sturgeon is Great	121
LYUBLYANOVICS KYRA	
Vad háziállat, házi vadállat: Számi rénszarvastartás a középkori és kora újkori Norvégiában	126
JUDITH RASSON	
Mountains in the Lifeways and History of Northern Macedonia	138
JEREMY MIKECZ	
Crossing the Abyss: The Apurímac Canyon at the Time of the Spanish Invasion of Peru (1533)	142

Busy Places / Nyüzsgő terek

PETROVICS ISTVÁN	
Újabb adatok Pécs késő középkori történetéhez	147
URBÁN MÁTÉ	
Lokális búcsújáró helyek a késő középkori Nyugat-Dunántúlon	151
BALÁZS NAGY	
The Marketplace of Csütörtök – A Local Market in Fourteenth-Century Hungary	156
KATALIN SZENDE	
The Sopron Fish Market	159
GERHARD JARITZ	
The Craftsman's Voice and Words in Late Medieval Austrian Urban Space	165

TABLE OF CONTENTS

ANA MARIA GRUIA Healthcare in Cluj in the Sixteenth Century: Overlapping Professions	168
ANA MARINKOVIĆ John Capistran's Mantle and the Early Propaganda of Franciscan Observant Cults in Dubrovnik	171
SABINA MADGEARU Ceremonial Space in Front of Medieval Buda: An Illuminated Fifteenth-Century French Vision	175
VÉGH ANDRÁS Óbuda látképeken	177

Layers of the Past / A múlt rétegei

KODOLÁNYI JUDIT Templomok és temetők a visegrádi Sibrik-dombon	181
ROSTA SZABOLCS Egy új lehetőség kapujában – tatárjáráskori védművek a Kiskunságban	186
BOTÁR ISTVÁN Árpád-kori edényégető kemence Csíksomlyón	193
PETAR PARVANOV Fire and Stone: Placing Flints in Graves in Late Medieval Kaliakra	197
GYARMATI JÁNOS Kumpi Wasi. Textilműhely egy inka tartományi központban	201
ZSUZSANNA PAPP REED Post It: Notes from Thirteenth-Century St Albans	207
VALERY REES The Salt of Genius: Marsilio Ficino on Food, Spices, and Nutrition	213
ROSSINA KOSTOVA The Mother of God Monastery near Varna, Bulgaria: More about Missionary Monasteries in Bulgaria in the Ninth and Tenth Centuries	217
DANIEL ZIEMANN The Imperial Abbey of Corvey in the Ninth and Tenth Century: At the Crossroads of Power	221
VIRÁGOS GÁBOR Kartal vagy Cyko? Kísérlet egy középkori nemesi család történetének rekonstruálására	226
TÓTH BOGLÁRKA – BOTÁR ISTVÁN A sepsikilyéni unitárius templom tetőszerkezeteinekORMEGHATÁROZÁSA	244
RÁCZ MIKLÓS Egy tiszazugi újkori négyosztatú ház – Dokumentálás és építéstörténet	248

Objects beneath Our Feet / Tárgyak a föld alól

LANGÓ PÉTER A Tiszakeszi-Szódadombon talált kora Árpád-kori kereszt	254
RÁCZ TIBOR – NAGY BALÁZS Tatárjárás kori kincslelet Jászkarajenőről	258
SZENDE LÁSZLÓ Lehetett-e hadijelvény a csajági kereszt?	267
NÓRA UJHELYI Thoughts about Medieval Book Fittings from the Castle of Visegrád	270
MÁRIA VARGHA – THOMAS KÜHTREIBER Treasures of the “Lower Ten Thousand”? Hoards of Iron Objects	273

TABLE OF CONTENTS

K. NÉMETH ANDRÁS „Sarlóját ez okért bőszen fegyverré köszörülte” Késő középkori kiegyenesített sarló Kospa falu helyéről	280
MAXIM MORDOVIN A Collection of Fifteenth- and Sixteenth-Century Cloth Seals from Szolnok	285
TÜNDE KOMORI Ottomans in Pest in the Light of “Luxury” Ceramics: Four Cups from Kígyó Street	289
WICKER ERIKA A 17. századi rácszentpéteri kincslelet	294

Marking the Place / Helyek és jelek

CSERNUS SÁNDOR Keresztes családtörténet és kőbe vésett emlékezet	300
LŐVEI PÁL A pilisszántói keresztes kő legendája	305
MÉRAI DÓRA Sügérek a Nyárádmentén: Sigér Mátyás síremléke leporolva	311
VESZPRÉMY LÁSZLÓ A bambergi lovas szobra és Szent István	316
TAKÁCS MIKLÓS A pétervárad-tekiai reneszánsz kőfaragvány	321
ANNELI RANDLA What and Whom Should We Remember? The Case of the Teutonic Order’s Church and Castle in Pöide, Livonia	325

Heritage Sites, Sacred Places / Örökségi helyszínek, szent helyek

ALEKSANDAR PANTIĆ The Ambiguity of Heritage Interpretation: A Late Roman Tomb in Brestovik, Serbia	330
GYÖRGY ENDRE SZÖNYI Rocamadour: Monastic Center, Pilgrimage Place, Art Historical Interest, World Heritage Site	335
KATEŘINA HORNÍČKOVÁ A Penitent Judas Iscariot: An Exemplum of Christian Morals on the Eve of Hussitism?	339
JAMES PLUMTREE Buddha, Lenin, and the Prophet Muhammad Approaching the Landscape and Cultural Heritage of Issyk-Ata	343
ROBERT SHARP The Thames Estuary: The Cultural Heritage and Memory of the Thames Estuary at Southend-on-Sea	349
ESZTER SPÄT Constructing Religio-Ritual Heritage: The New Shrine of Shekhsê Batê in Khetar, Northern Iraq	353
ZSUZSANNA RENNER Delhi, Old and New: Changing Cityscapes and the Cultural Heritage of India’s Capital City	357
FELD ISTVÁN Pseudovár vagy történeti rekonstrukció?	364
ILON GÁBOR A velemi régészeti témaparkról	371
WOLLÁK KATALIN Örökség alapú fejlesztés Kölkeden	374

TABLE OF CONTENTS

Places of Memory / Az emlékezet helyei

JÁNOS BAK	
Nádor 20 Capriccio	380
SZENTPÉTERI JÓZSEF	
Pilistől Tételig. Elektronikus levélféle a 60 esztendő's Laszlovszky Józsefnek	382
RICHARD HODGES	
Scarlino in the 1980s, Forty Years On	386
KLANICZAY GÁBOR	
Egy hozzászólás Kremsben	390

Kísérlet a bárdudvarnok-szentbenedeki premontrei prépostság környezeti rekonstrukciójára

ARADI CSILLA* – MOLNÁR ISTVÁN**

A prépostság rövid története

Somogy megye egyetlen premontrei prépostságát Moys és Alexius mesterek Szent Benedek tiszteletére alapították. A testvérpár apja, idősebb Moys II. András nádora volt, az ifjabb Moys pedig IV. Béla alatt viselt fontos méltóságokat, majd később V. István nádora lett. Az alapító testvérpár 1252-ben a környékbeli Kelemenvölgy, Szenna és Patca, míg két évvel később Pat faluban adott a monostornak birtokot. A család a 13. században élte fénykorát, később sokat vesztett jelentőségéből. A 13. század végén a família két részre szakadt; Somogyban a Gereczi család lett a birtokos és a prépostság kegyura, amelynek gyakorlásában II. Ulászló Gereczi Antalt 1492-ben megerősítette. 1552-ben következett be a prépostság végleges pusztulása. Az első katonai felmérésen még jelezték romjait, amelyeket később Rómer Flóris is azonosítani tudott. Az épületegyüttes tégláit fokozatosan elhordták építőanyagként, a maradék föld alá került, a 20 századra már nem volt látható nyoma.¹

A prépostság helye, megközelíthetősége

A monostor az akkor már létező Magyarfalu mellett épült meg. A falut ezután általában Szentbenedekként említették, ma Bárdudvarnok egyik településrészének neve utal egykori helyére. A prépostságot ugyanakkor a szomszédos nagyobb településről Kaposfőnek is nevezték.

A premontrei prépostságok általában forgalmas helyekre, utak, hidak, vízi átkelők mellé épültek.² A Kapos folyótól délre lévő (Belső-Somogy keleti részén elhelyezkedő) dombvidéken, jórészt

a mai Bárdi-patak ágaihoz települő kisebb méretű települések és a hozzájuk tartozó plébániák viszonylag sűrű hálózata alakult ki. A közelben nem volt város vagy gazdagabb mezőváros, de Kaposfő jelentősebb település, esperesi központ volt.

A térség egyik legfontosabb útvonala Somogyváron és Hetesen át érkezett a Kapos völgyéhez, majd a Kapos széles árterén átkelve kettéágazott és dél felé Hedrehely, Sziget, Pécs felé vezetett.³ Ezekhez a fontos utakhoz közel települt a prépostság. A hely kiválasztásában nyilvánvalóan a vízrajzi helyzetnek is fontos szerepe volt. A későbbi monostor melletti patakágak halászatra, halastavak, malmok létesítésére, szállításra, közlekedésre is alkalmasak voltak.

A prépostság épületeit egy, a Bárdi-patak ágai által közrefogott, háromszög alakú domb nyugati oldalában építették fel, ahol a felszint egy nagyjából 30×60 m-es területen mesterségesen vízszintessé alakították. A monostort elsősorban Kaposfőről lehetett megközelíteni, amit korabeli elnevezése is alátámaszt. Mivel a Bárdi-patak völgye mocsaras, néhol tavakkal szabdalva volt, itt a középkor folyamán nem alakítottak ki utat, a helyzet csak a patak szabályozása és a vasútvonal megépítése után változott. Egy másik út a mai domb gerincén vezetett Dadára. Ennek hosszabb szakaszai mélyútként még azonosíthatók: Szentbenedektől délkelet felé a Bárdi-patakon vezetett át, majd északra fordult, a Barát-hegyre. Erről egy út vezetett le a prépostsághoz, aminek nyoma még észlelhető a területen. Ugyancsak egy korábbi út felhasználásával rögzült a Szennába és Patcába vezető út nyomvonala (1. kép).

A prépostság birtokai, gazdálkodása

Az 1252-es adománylevelével a prépostság birtokhatárainak felsorolását is tartalmazza, amely ésa-

* Építésügyi és Örökségvédelmi Osztály, Somogy Megyei Kormányhivatal, Kaposvári Járási Hivatal

** Rippl-Rónai Megyei Hatókörű Városi Múzeum

► **1. kép.** Drónfelvétel a prépostság környezetéről (fotó: Borzavári Balázs).

kon a Kapos folyónál (feltehetően a Kaposfői-malom környékén lévő átkelőhelyről) indult. A 19. századi kataszteri térkép még őrzi déli irányban a következő határszakasz, Rupa (Ropai) elnevezését. A határ a Gele nevű vizet (Bárdi-patak) érintve, Dada falu földjeivel határosan folytatódott dél felé Szennafőig (Szenna északnyugati részén található Szent-Béni-hegy a monostor tulajdonlását őrzi) és Patcáig (Patca-rét), majd innen északnak fordulva a Fertes/Fürtös völgyig haladt (ma emellett emelkedik a Fürtös-hegy), míg végül nyugaton a Gele-vizet követve jutott el a nagy útig.

A prépostság környezetének földrajzi képét a kisebb dombok között elhelyezkedő halastavak, malmok határozták meg, amelyeket a több ággal a Kaposba futó patak mentén alakítottak ki. 2015-ben Harmath András (Tahiméter Kft.) készített topográfiai felmérést a prépostságról és környe-

► **2. kép.** A lelőhely környéke az Első és a Második Katonai Felmérés térképén, kereszt jelzi a prépostság maradványait (forrás: Magyarország (1782–1785) – Első Katonai Felmérés, Mapire, letöltve 2018. 10. 21. <https://mapire.eu/hu/map/first-survey-hungary>; Magyar Királyság (1819–1869) – Második Katonai Felmérés, Mapire, letöltve 2018. 10. 21. <https://mapire.eu/hu/map/secondsurvey-hungary>).

zetéről. A monostortól északra ma vízkedvelő növényekkel (sás, nád) fedett mélyedés található, melynek vonala – legalábbis úgy tűnik – az Első Katonai Felmérésen is felfedezhető. A helytől északra egy malmot jeleznek a patakon átmenő útnál. A Második Katonai Felmérés térképén a Dadára menő út mellett – amelynek nyomvonala ekkor a dombot megkerülve vezetett –, a patak felduzzasztott vizéhez épült Békástói malmot is ábrázolták (2. kép). A monostortól északra fekvő tó már a középkorban létezett, a korabeli oklevelek a Békás-tavat rendre Magyarfalva után említik.⁴ Az egykori tó mára növényzettel borított medre a mai térképeken is kivehető (3. kép). Kisebb északabbra, a Kaposnál lehetett Kaposfő és Kalácsafalva között az a halastó, amelynek malmáról szintén értesülünk. A térképek alapján a környéken az újkorban is halastavak, malmok működtek (4. kép).

A prépostságnak is helyet adó domb nem igazán alkalmas szántóföldi művelésre, a 18. századtól biztosan szőlő- és gyümölcsstermesz-

► **3. kép.** A Bárdi-patak völgye (fotó: Aradi Cs.).

► **4. kép.** A prépostsághoz vezető mélyút részlete (fotó: Aradi Cs.).

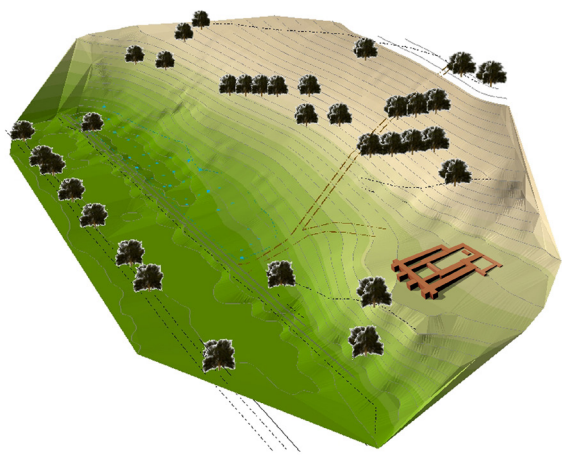

► 5. kép. A prépostság helyéül szolgáló, egyenesre alakított domboldal (fotó: Molnár I.).

tésre használták, és a középkorban is hasonló feltételezhetünk. A meredek domboldallról lezúduló csapadék elleni védekezésül talán már a középkorban kialakult a szőlők és gyümölcsösök lépcsős-teraszos művelése, amelynek maradványai a prépostságtól északra is megfigyelhetők. Nagyobb kiterjedésű szántóföldeket a mai állapothoz hasonlóan a dombot körbefogó patakágak túlsó oldalán, míg nagy területű erdőket elsősorban keletre, délkeletre feltételezhetünk (5. kép).

A prépostság épületei

A prépostság épületeiről és azok elhelyezkedéséről a Bertók Gábor által készített georadaros felmérés és a 2014-ben kezdődött – egyenlőre a prépostsági templomra és sekrestyére, illetve

► 6. kép. Terepmodell a prépostság környezetéről, a második periódus alaprajzával (készítette: Harmath András, Tahiméter Kft.; a templom alaprajzában megjelenítésében Balla Krisztián működött közre).

közvetlen környezetükre kiterjedő – régészeti feltárások szolgáltatott adatokat⁵ (6. kép).

A premontrei prépostságok egykori épületeinek elhelyezkedése során nagy változatossággal számolhatunk. Néha kiépült a szabályos kolostornégyzet, máskor csak egy szárnya, többször viszont a templomtól elkülönülő épületek épültek meg. Hervay Ferenc Levente és Mezey Alice szabálytalan, laza beépítésű, számos esetben jelentős részben fából készülő épületegyütteseket tartanak jellemzőnek a premontreiek kapcsán;⁶ esetünkben is hasonlóra gondolhatunk.

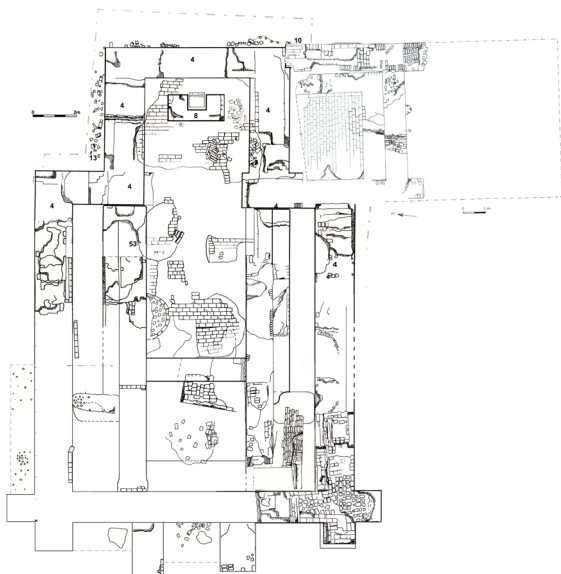
Az építkezés a domboldal egyenesre alakításával kezdődött. Az így kialakított 30×60 m-es terület északi részén állt a prépostság temploma. Az épület szentélyéhez délről sekrestye csatlakozott. Szabályos kolostornégyzet itt nem épült ki, a georadaros felmérés és a helyszíni nyomok alapján legalább két különálló téglapépületet sejtethetünk a templomtól délre. A prépostság temploma plébániatemplomként is működött, tőle délre falusi temető sírjait tártuk fel, míg az antropológiai vizsgálatok alapján a szerzetesek a templomba temetkeztek.⁷

A prépostsági templom periódusai

A prépostság központi épülete a nagy méretű, három hajós, nyugati toronypáros, egyenes záródású szentéllyel épült templom volt. A hajóinál 14,3, a szentélyénél 8,5 m széles épület teljes hossza a támpillérekkel 23,5-24 m. A nagyméretű, impozáns templom viszonylag zömök, rövidebb alakját a dombon rendelkezésre álló kevesebb hellyel magyarázhatjuk (7. kép).

A nyugati homlokzatnál megépülő toronyok erősítésére a falak folytatásában, L alakban 100-125 cm-es alapterületű támpilléreket építettek. A toronyok belső, keleti alapfalai nem épültek kötésben a mellettük lévő falakkal, kevésbé jó minőségben készültek. A főhajóhoz szélessége felénél valamivel keskenyebb mellékhajók csatlakoztak. Az első időszakban csak a négyzetes záródású szentélyt boltozhatták be.

A legkorábbi időszak padlójának maradványát, egy keményre döngölt réteget a szentélyben és a főhajó kisebb területén tudtuk megfigyelni. A szentély padlószintje ekkor a hajóénál kb. 40

► 7. kép. A két fázis rekonstruált alaprajza a feltárt maradványok alapján (rajz: Nyári Zsolt).

cm-rel magasabban lehetett. A szentély keleti részen egy kis, 65×80 cm-es négyzetes oltáralap épült.

A templom szentélyéhez délről csatlakozott egy 5,7 m széles helyiség, amelyet sekrestyeként azonosíthatunk. Északi és részben nyugati falául a templom falai szolgáltak, amelyhez keleten és délen keskenyebb, 84-95 cm vastag falakat építettek. A sekrestye korai padlójának nyoma kisebb területen volt észlelhető.

A prépostsági templomot később átépítették. A pillérek alatti sávalapozást külső oldalukon megvastagították, amit a templom hajójának beboltozásához kapcsolhatunk. Az alapok megerősítése egyszerre történhetett a főhajó nyugati részébe húzott, észak-déli irányú alapfal megépítésével, mivel nagyjából annak vonaláig tart. A keresztfal viszonylag keskeny (kb. 105 cm széles), de jelentős, 230 cm mélységű, így valószínűleg a nagy méretű nyugati torony építéséhez kapcsolhatjuk. Mivel a fal alapozása már 2-3 rétegben ásott sírokat rombolt, feltehetően leghamarabb a 14. század végén, de inkább már a 15. században készülhetett. A nagy méretű, négyzetes alaprajzú, 5×4,5 m-es belterű torony a főhajó nyugati 2/5-ét elfoglalta. Megerősítése érdekében a nyugati homlokzat középső részéhez két nagy méretű támpillér épült. A nyugati falat belső oldalán is megerősítették: egy, a korábbi sírokat romboló alapárokba tégladarabokat is tartalmazó rétege-

ket döngöltek. A torony emeletén karzatot alakíthattak ki.

Az átépítések idejéhez egy másik padlószintet is kapcsolhatunk. Az előzőnél magasabban, egy feltöltéssel kialakított ledöngölt rétegen, habarcs nélkül egymás mellé tett tégladarabokból kialakított padló maradványai a szentély mellett a templomhajó több pontján is megfigyelhetők voltak. A padló fedte a korai időszakhoz kapcsolódó oltáralapozást, amely helyett egy nagyméretű, 260×128 m-es, U alakú oltár készült.

A főhajó északi részén a második padlószint időszakához kapcsolható félköríves alapozást találtunk, amely talán szószék alapozásának maradványa lehet. A templomtól nyugatra és északra egy ledöngölt meszes réteget találtunk, amely a korabeli külső járósínt jelzi.

A monostor életének késői időszakában a prépostságban tűz pusztíthatott, így a templom felújításra szorult.⁸ Az addigi padlószint maradványaira egy feltöltési réteg került, amelyben égett csontdarabok mellett bronzolvadékokat és égett harangdarabokat találtunk. Az ezen kialakított habarcsávra párhuzamos, észak-déli irányú téglasorokat helyeztek, közülük néhány az eredeti helyén volt, máshol csak a lenyomatuk látszott. Az oltáralap padló felé eső részét kimeszelték. A későbbi épült nagy torony belsejében egy eltérő szerkezetű, vastagabb féltéglából szárazon rakott padló maradványai voltak megfigyelhetők. A nagyobb összefüggő területen megmaradt padlótöredékek alapján a szentély és a hajó járósíntje a kései időszakban már azonos magasságban volt. A templom végleges pusztulásakor bedőlő falak maradványait ezen a szinten találtuk meg, és a kései időszak harangjának darabjai is előkerültek.

A későbbi időszakban a sekrestye is új, kissé magasabban fekvő padlót kapott. Ez a templom késői időszakából származó padlónak felel meg: ugyanolyan habarcsba rakott téglasorokból áll, azzal egy magasságban van, de a téglái ellentétes, nyugat-keleti állásúak. A sekrestye korábbi belterénél kisebb felületet lefedő, 285×365 cm nagyságú padló és a sekrestye eredeti fala között keleten és délen egy alapfalat találtunk, amely a sekrestye későbbi időszakban történt megerősítésének, tatarozásának nyoma lehet. A késői időszak szárazon rakott tégladarabokból kialakított külső járósíntjét a templom körül keletre és északra is sikerült azonosítanunk.

Jegyzetek

- ¹ A monostor történetéről bővebben: Aradi Csilla, „Premontrei prépostságok a középkori Magyarországon, különös tekintettel a Kaposfői Szent Benedek prépostságra,” *A Kaposvári Rippl-Rónai Múzeum Közleményei* 3 (2014): 206–208.
- ² Kovács Imre Endre és Legeza László, *Premontreiek – Szerzetesrendek a Kárpát-medencében* (Budapest: Mikes Kiadó, 2002), 33., Hervay Ferenc Levente – Mezey Alice, „Premontreiek,” in *Magyar Művelődéstörténeti Lexikon középkor és kora újkor IX.*, szerk. Kőszeghy Péter (Budapest: Balassa Kiadó, 2009), 299.
- ³ Glaser Lajos, „Dunántúl középkori úthálózata,” *Századok* 63, no. 7-8 (1929): 273, 276.
- ⁴ A Békás-tóval kapcsolatos oklevelekről: Tímár Péter, *A Győr nembeli Szerdahelyi család története* (Szeged: magán, 2016), 128.
- ⁵ A munkát a Rippl-Rónai Múzeum dolgozói Molnár István vezetésével, Aradi Csilla segítségével végezték. A feltárás költségét mindhárom évben a Nemzeti Kulturális Alap pályázatán nyert összeg fedezte. A pályázathoz szükséges önrészt Bárdudvarnok önkormányzata bocsájtotta rendelkezésünkre, az első évben a Porta Pacis lelkigyakorlatos házzal közösen. A támogatóknak és a feltárás minden résztvevőjének ezúttal is szeretnénk köszönetet mondani. A régészeti feltárás eredményeiről legutóbb: Aradi Csilla és Molnár István, „Premontrei prépostság feltárása Bárdudvarnok határában,” *Várak kastélyok templomok, Évkönyv* (2017): 58–62.
- ⁶ Hervay-Mezey, „Premontreiek,” 300.
- ⁷ A prépostsági templomban összesen 110 sírt bontottunk ki. A temetkezéseket szakdolgozatához Mohácsi Mercédesz antropológus vizsgálta meg, a munkáját ezúttal is köszönjük. Megállapította, hogy a meghatározható csontmaradványok több mint $\frac{3}{4}$ -e (59 db) férfi vázhoz tartozott. A 18 azonosítható női sír sem egyenletesen oszlott el. A mellékhajókban és a tornyokban lévő kis számú temetkezés között nagyjából a férfisírokkal hasonló gyakorisággal fordultak elő, míg a főhajóban és főleg annak keleti felében jóval kisebb volt az arányuk. Feltételezhetjük, hogy a szerzetesek a templomba, elsősorban a főhajóba (kórusba?) temetkeztek.
- ⁸ A Gereczi család 1540-ben a saját kegyurasága alá tartozó prépostságot kirabolta, javait elvitte, talán a pusztulás ehhez az eseményhez köthető. Aradi, „Premontrei prépostságok,” 206.